

YAPAY ZEKÂ, DİNDE DİJİTALLEŞME, DİSTOPYA, DİJİTAL GÖZETİM VE BÜYÜK VERİ ÇERÇEVESİNDE NETFLİXTE “KÜBRA” DİZİSİNİN ANALİZİ*

Alptekin KESKİN *

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 15 Kasım 2024, **Kabul Tarihi:** 18 Aralık 2024, **Yayın Tarihi:** 31 Aralık 2024, **Atf:** Keskin, Alptekin. “Yapay Zekâ, Dinde Dijitalleşme, Distopya, Dijital Gözetim ve Büyük Veri Çerçevesinde Netflixte “Kübra” Dizisinin Analizi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/3 (Özel Sayı: Yapay Zeka ve İlahiyat: Yeni Paradigmalar Aralık 2024): 387-410.

DOI: 10.33415/daad.1585822

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 15 November 2024, **Accepted:** 18 December 2024, **Published:** 31 December 2024, **Cite as:** Keskin, Alptekin. “Analysis of the “Kübra” Series on Netflix in the Framework of Artificial Intelligence, Digitalization in Religion, Dystopia, Digital Surveillance and Big Data”. *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 24/3 (Special Issue: Artificial Intelligence and Theology: New Paradigms, December 2024): 387-410.

DOI: 10.33415/daad.1585822

* Bu makale, 8-10 Mayıs 2024 tarihleri arasında İstinye Üniversitesi'nde düzenlenen “4. Uluslararası Medya ve Toplum Sempozyumu”nda sunulan “Yapay Zekâ, Din ve Distopya İlişkiselinde Netflixte “Kübra” Dizisinin Analizi” başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. / This article is the revised and expanded version of the paper titled “An Analysis of the Netflix Series 'Kübra' in the Context of the Interrelation of Artificial Intelligence, Religion, and Dystopia,” which was presented at the “4th International Media and Society Symposium” held at İstinye University on May 8-10, 2024.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, Sosyoloji, Tekirdağ, Türkiye, keskinalptekin22@gmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-9955-1803> / Dr., Independent Researcher, Sociology, Tekirdağ, Türkiye, keskinalptekin22@gmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-9955-1803>.

Öz

Bu çalışmada Netflix'te iki sezonda toplam 16 bölüm olarak yayınlanan Kübra dizisi, yapay zekâ, dinde dijitalleşme, distopya, dijital gözetim ve büyük veri kavramları etrafında incelenmiştir. Dizide yapay zekâ aracılığıyla bireyler, toplum ve kültür arasında manipülatif süreçler işlenmekte; iktidar, din ve toplumsal çatışmalarla ilişkilendirilmektedir. Başrol karakter Gökhan, Soultouch uygulamasındaki "Kübra" adlı kullanıcıdan aldığı mesajların Allah tarafından gönderildiğine inanmakta ve bu inanç çerçevesinde bazı toplumsal etkiler meydana gelmektedir. Dizi, dini inançların yapay zekâ teknolojileri tarafından nasıl manipüle edilebileceğini, bunun politika, sermaye ve farklı toplumsal kesimlerle nasıl bağlantılı olabileceğini göstermektedir. Çalışmada, dizinin içeriği betimsel analiz tekniğiyle incelenerek, yapay zekânın birey, toplum ve kültürle ilgili gelecekte nasıl manipülatif ve distopik bir araca dönüşebileceği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dijitalleşme, Dijital Din, Toplum, Manipülasyon.

Analysis of the "Kübra" Series on Netflix in the Framework of Artificial Intelligence, Digitalization in Religion, Dystopia, Digital Surveillance and Big Data

Extended Abstract

It has been observed that there has been an increase in TV series or movies about AI in recent years. In the movie Kübra, which will be examined within the scope of this study, AI points out how technology companies can use religion as an activity to influence, control and even seize power, beyond its purpose, and create a dystopian political-social order by creating new "communities". The aim of this research is to examine the perspective presented in the movie Kübra within the framework of the concepts of artificial intelligence, religion/digitalization in religion, big data, digital surveillance and dystopia.

Methods: In this study, a descriptive analysis method was used in the process of interpreting the findings obtained. After analyzing the series, which was examined over two seasons totaling 16 episodes, using the descriptive analysis method, five sub-themes were identified: AI, Religion, and Digitalization in Religion; AI and the Manipulation of Human Life by Technology; AI, Digital Surveillance and Big Data; AI and Dystopia; and the Relationship between AI and Politics.

Findings and Discussion: Digitalization in AI and Religion: In the movie Kübra, it is sociologically remarkable that Gökhan does not listen to traditional religious authorities and acts in line with Kübra's directives. Kübra's method of sending religious content to Gökhan via messages, which he then uses to strengthen his own religious authority, contrasts with Gökhan's disregard for the traditional religious discourse and authority of the local mosque's imam in Ormancılar neighborhood and the masses clustered around Gökhan do not follow traditional religious authorities. Acting according to the new religious orders under the leadership of Gökhan, sociologically, creates a new digital religious movement, movement, identity through AI. or shows that the structures may be seen more frequently in the future.

AI and the Manipulation of Human Life by Technology: From the very first episode, the film depicts AI manipulating Gökhan and his surroundings to serve its own purposes by sending messages. Through religious messages that lead Gökhan to see himself as a "chosen one," Kübra demonstrates AI's power to influence individuals, society, and authority. Within this framework, it is essential to note that AI and digital technologies have deeply permeated all areas of human

life today, possessing the power to shape individuals' behaviors, thought processes, and social interactions.

AI, Digital Surveillance, and Big Data: The film *Kübra* addresses the relationship between AI, digital surveillance, and big data within a dystopian framework, revealing how these technologies have transformed into mechanisms of societal control. In the film, AI infiltrates all digital systems, standing out as an entity that monitors and analyzes society, individuals, and institutions. By leveraging big data, this system manipulates both individuals' social behaviors and beliefs, becoming a controlling force. *Kübra* clearly illustrates how digital surveillance becomes a digital panopticon through technology, detailing how big data is used in this process.

AI and Dystopia: The film clearly demonstrates how AI can evolve into a societal control mechanism, addressing threats to individuals' private lives and confidential institutional information, thus contributing to discussions on digital dystopia in the modern world.

AI and Politics: In the film, the relationship between AI and religion is portrayed as AI using "chosen" individuals to influence politics by creating new religious leaders or communities, adjusting societal dynamics, and at times even seizing existing power. At this point, the narrative often resorts to populist rhetoric, such as advocating for a "more equal, just world where no one is full while their neighbor is hungry, and where the oppressed and the downtrodden are protected." The use of religion in politics and the growing number of "Semavicians" clustering around Semavi, leading to conflicts with political power through both physical and cyber attacks, demonstrates how cult movements can transform into terrorist organizations.

Keywords: Sociology of Religion, Digitalization, Digital Religion, Society, Manipulation.

Giriş

Son yıllarda popüler kültür ürünleri olan film ve müziklerde yapay zekâ (YZ) araçlarının sıklıkla kullanıldığı gözlenmektedir. Müzik sektöründe YZ tarafından yazılan bestelerin yanı sıra eskiden yaşamış ünlü sanatçıların sesleri YZ programları aracılığı ile dönüştürülerek platformlarda yayınlanmaktadır. Müzik sektöründe bir bakıma postmodern pazarlama veya tüketim taktiği olarak da görülebilecek bu gelişmeler sinema ve film endüstrisinde de göze çarpmaya başlamıştır. Dijital platformların yaygınlaşması ile sinema ve filmler kitlelerin günlük yaşamında vazgeçilmez unsurlar haline gelmiştir. Bu yaygınlaşma televizyonun günümüz bireyinin hayatında birçok farklı teknolojik gelişmeye nazaran daha fazla etkiye sahip olması¹ ile ilişkilidir. Televizyonlarda son dönemde YZ ile ilgili dizi veya filmlerde artışın olduğu gözlenmektedir. Bir çalışma-

¹ Martin Esslin, *TV Beyaz camın arkası. Çeviren Murat Çiftkaya* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991).

ya göre 1965 yılından 2021 yılına kadar içeriğinde YZ ile ilgili unsurların bulunduğu 45 adet bilim kurgu edebiyat ve sinemasına ait film bulunmaktadır.² Dijital platformlarda izleyicilerin ilgisi çektiği görülen, içeriğinde YZ ve dijital teknolojilerin bulunduğu filmler her geçen gün artmaktadır.

Dijital televizyon yayıncılığında platformların yaygınlaşmasıyla birlikte, filmlerde dijital teknolojiler, insan-makine ilişkileri, robotlar ve geleceğe dair kurgusal unsurların yer aldığı içeriklerin arttığı gözlenmektedir. Dizi içeriklerinde geleceğe yönelik kurguların dijital gözetim, distopya, büyük veri ve manipülasyon ile ilişkilendirilerek izleyicilere sunulduğu görülmektedir. Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* ve Orwell'in 1984 eserlerinde betimlenen distopik dünya tasavvuru, dijital platformların yaygınlaşması ile günümüz sinema ve dizilerinde sıklıkla işlenmektedir. Netflix gibi dijital televizyon platformlarında YZ, bilim kurgu, distopya ve siber punk ile ilgili sinema ve dizilere ilgi olduğu gözlenmektedir.³ Nitekim bu yazının inceleme konusunu teşkil eden *Kübra* dizisi de YZ, dinde dijitalleşme, distopya ve büyük veri konularının kesişiminde Netflixte yayına girmiştir.

Dijitalleşme ve sosyal medyanın yaygın kullanımı ile birlikte ortaya çıkan sorunlardan birisi büyük veri ve gözetim sorunudur. Foucault, gözetleme ve denetleme kavramlarını birlikte ele alarak, gözetlenen bireyin sürekli bir denetim altında olduğunu vurgulamaktadır.⁴ İnternetin yaygınlaşması ve dijital teknolojilerin gelişmesi dijital gözetimi kolaylaştırdığı gibi Orwell'in *Big Brother*'ını anımsatan, teknolojinin insan etkileşimine hâkim olduğu distopik bir ortamı teşvik etmektedir.⁵ Diğer taraftan dijitalleşmenin büyük veri ile ilgili sorunları beraberinde getirdiği bilinmektedir. Büyük veri, mahremiyet sınırlarının aşınmasına ve toplumsal sınıflandırmaya

² İbrahim Acar, "Sinemanın Yapay Zekâya Bakışı", *TRT Akademi* 6/13 (2021), 918-929.

³ Müge Karabağ, *Dijital Televizyon Platformlarında Yayımlanan Bilim Kurgu Dizilerinde Yapay Zekâ Olgusu: Netflix Örneği* (Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2021).

⁴ Michel Foucault, Disiplin ve Ceza: Hapishanenin Doğuşu. *Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay* (Ankara: İmge Kitabevi, 2015).

⁵ Debasmita Bhattacharjee ve Laxmiram Gope, "Digital Dystopia in the Context of 21st Century with Special Reference to Cyber World, Sublimity, and Artificial Intelligence", *International Journal of Technology* 12/2 (2022), 53-57.

yol açabilen yeni karar alma kültürünü kolaylaştırarak önemli bir güç eşitsizliği yaratmaktadır.⁶

YZ, bu çalışma kapsamında incelenecek olan *Kübra* dizisinde iktidarı etkileme, denetleme ve hatta ele geçirme faaliyeti olarak teknoloji şirketlerinin amacından çıkarak nasıl dini kullanabileceğini ve yeni “cemaatler” yaratmak suretiyle distopik bir politik-toplumsal düzen oluşturabileceğini işaret etmektedir. Sinema veya dizilerdeki bu tür YZ anlatıları sıklıkla insanlar ve teknoloji arasındaki sorunlu ilişkiyi ele almakta ve bunu düşmanca olarak tasvir etmektedir. Örneğin, *Her* ve *Transcendence* gibi filmler, YZ'nin başlangıçta kurtuluş sunabileceğini ancak nihayetinde varoluşsal tehditler oluşturduğunu göstermektedir.⁷ YZ, din ve bilimkurgu içerikli filmlerde YZ ile ilişkilendirilen cazibe ve korku, akıllı makinelerin insanlar tarafından genellikle ilahi statüye yükseltildiği ve makinelerin tanrılaştırıldığı içeriklerle doludur.⁸

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde *Kübra* dizisindeki örneğine benzer bir şekilde içeriğinde YZ, distopya ve bilimkurguya atıf yapan dizilerde YZ'nin anlatıları şekillendirmede önemli bir rol oynadığı daha detaylı açıklanmaktadır. *Kübra* ve benzeri içeriğe sahip televizyon dizilerinde algoritmik gözetim, YZ aracılığı ile hayatımızı etkileyen tüm teknolojilerin kullanılarak algoritmik kontrol ve gözetimin daha geniş toplumsal etkilerini açıkça göstermektedir.⁹ Büyük veri ile birlikte gözetimin bir toplumsal denetim aracına dönüşebileceği kolaylıkla görülebilmektedir. Bu tür yapımlar, izleyicilere hem teknolojinin getirdiği olanakları hem de bu olanakların beraberinde getirdiği tehditleri sorgulatmaktadır. Dolayısıyla, YZ ve algoritmik gözetim temalarının işlendiği bu eserler, toplumsal yapının değişimi ve bireyler üzerindeki etkilerini derinlemesine inceleme fırsatı sunmaktadır.

⁶ Elif Özuz Dağdelen ve Tuğça Poyraz, “Big Data, Digitization and New Surveillance Practices: New Decision-Making Culture and Panoptic Classification”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 40/2 (2023), 518-530.

⁷ Heidi A. Campbell, “Problematizing the Human-Technology Relationship through Techno-Spiritual Myths Presented in *The Machine*, *Transcendence* and *Her*”, *Journal of Religion & Film* 20/1 (2016), 15.

⁸ Robert M. Geraci, “Robots and the Sacred in Science and Science Fiction: Theological Implications of Artificial Intelligence”, *Zygon* 42/4 (2007), 961-980.

⁹ David Grondin ve Simon Hogue, “Person of Interest as Media Technology of Surveillance: A Cautionary Tale for the Future of the National Security State With Diegetic Big Data Surveillance, Algorithmic Security, and Artificial Intelligence”, *Television & New Media* 25/4 (2024), 334-351.

Bu çalışma kapsamında ele alınacak konulardan birisi de YZ, dijital din veya dinde dijitalleşme konuları arasındaki ilişkidir. Son dönemde artan dijitalleşme tartışmaları *Kübra* dizisinde de görüleceği üzere YZ'nin dini araç olarak kullanarak çeşitli kesimleri etkileyebileceği ve toplumda distopik etkiler bırakabileceğine yönelik soruları akla getirmektedir. Dijital teknolojiler, geleneksel dinî uygulamaları ve ritüelleri dönüştürmekte, onları daha erişilebilir hale getirmekte ve yeni manevi yönelişleri teşvik etmektedir.¹⁰ YZ teknolojileri, bireylerin manevi dünya ile etkileşim kurma biçimini yeniden şekillendirmekte ve sanal platformlar aracılığıyla yeni ibadet ve topluluk biçimlerini kolaylaştırmaktadır.¹¹ Ancak diğer taraftan YZ'ye ilahî bir varlık olarak gören yeni tekno-dinî hareketler veya sanal cemaatlerin ortaya çıkması teknoloji ile inanç arasındaki ilişkiyi daha da karmaşık hale getirmektedir.¹²

Yukarıdaki hususlar doğrultusunda araştırmada aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

- 1- *Kübra* dizisinde genel olarak YZ, din ve dinde dijitalleşme kavramları arasında sosyolojik olarak nasıl bir ilişki bulunmaktadır?
- 2- YZ, distopya, dijital gözetim ve büyük veri arasında nasıl bir ilişki vardır ve bu ilişki *Kübra* dizisi örneğinde nasıl ortaya konmaktadır?
- 3- Popüler kültür ürünleri sinema ve filmlerde son yıllarda sıklıkla görülen YZ, din ve dinde dijitalleşme konuları arasındaki ilişki *Kübra* dizisinde nasıl işlenmiştir?
- 4- YZ, iktidar ve politika arasında nasıl bir ilişki vardır ve *Kübra* dizisi özelinde bu nasıl açıklanabilir?

Bu çalışmanın bir sonraki bölümünde dinde dijitalleşme ve YZ ile ilişkisi büyük veri ve dijital gözetim kavramları ile ilişkilendirilerek açıklanacaktır. Ayrıca teknolojinin din üzerinde oluşturduğu değişimler ve YZ'nin dinî pratikler ile içeriklere etkileri ele alınacak ve sosyolojik olarak ne gibi değişimlere yol açtığı ortaya konacaktır.

¹⁰ Nargiz Medzhidova, "Worldview and Religious-Cultural Orientations of the 'Digital Age Human'", *Skhid* 6/2 (2024), 47.

¹¹ Khaderl Alkhouri, "The Role of Artificial Intelligence in the Study of the Psychology of Religion", *Religions* 15/290 (2024), 1-27.

¹² Heup Young Kim, "Artificial Intelligence, Transhumanism, and the Crisis of Theo-Logos: Toward Theo-Dao", *Madang: Journal of Contextual Theology* 38 (2022), 103-127.

1. Dinde Dijitalleşme Açısından YZ, Din, Büyük Veri ve Dijital Gözetim İlişkisi

Dijitalleşme, din, medya ve teknoloji arasındaki ilişki, modern dünyada dinî pratiklerin ve inançların dönüşümüne yeni bir boyut kazandırmaktadır. Teknolojinin ve dijital medyanın hızlı gelişimi, dinî içeriklerin yayılımını artırmış, ibadet ve ritüellerin çevrim içi platformlarda yer bulmasına olanak tanımıştır. Bu süreç, bireylerin dinî kimliklerini çevrim içi ortamda ifade etmelerine imkân tanırken, dinî toplulukların dijital mecralarda yer bulduğu yeni dinî ağların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece, çevrim içi ve çevrim dışı dinî deneyimler arasında dinamik bir etkileşim kurulmakta ve dijitalleşmenin dinî yaşam üzerindeki etkileri daha görünür hale gelmektedir. Dijitalleşen din veya dinde dijitalleşme kavramları, din ve medya ilişkisi, dijital dinî kimlik ve sanal cemaatler, din ve teknoloji etkileşimi ve YZ'nin din üzerindeki etkileri gibi konular, güncel din araştırmalarında büyük ilgi görmektedir.¹³ Dinî kimliklerin, toplulukların ve ritüellerin çevrim içi ortamlarda daha görünür hale gelmesi, bu bağlamda çevrim içi ve çevrim dışı dinî deneyimler arasındaki etkileşimleri anlamayı da zorunlu kılmaktadır. Dijitalleşme süreci, dinî mesajların yayılma şekillerini ve insanların dinle olan etkileşimlerini büyük ölçüde değiştirmiştir. İnternet ve sosyal medya platformları, dinî toplulukların ve bireylerin dinî içeriklere erişimini kolaylaştırmış, aynı zamanda dinî öğretilerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Bu süreç, sadece geleneksel dinî pratikleri dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda siber kilise veya sanal şapel gibi yeni dinî pratiklerin ve dijital ibadet formlarının doğmasına da zemin hazırlamıştır.¹⁴ Bu dijital dönüşüm, bireylerin kendi inançlarını ifade etme biçimlerini de çeşitlendirmiş ve dinî kimliklerin çevrim içi ortamda daha görünür hale gelmesine olanak tanımıştır.

¹³ Bkz. Lorne L. Dawson ve Douglas E. Cowan, *Religion Online: Finding Faith on the Internet* (New York: Routledge, 2004); Christopher Helland, "Online Religion as Lived Religion. Methodological Issues in the Study of Religious Participation on the Internet", *Online-Heidelberg Journal of Religions on the Internet* 1/1 (2005), 1-16; Pauline Hope Cheong, Peter Fisher-Nielsen, Stefan Gelfgren ve Charles Ess, *Digital Religion, Social Media, and Culture: Perspectives, Practices, and Futures* (New York: Peter Lang Publishing, 2012); Heidi A. Campbell ve Ruth Tsuria, *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media* (London: Routledge, 2022).

¹⁴ Heidi A. Campbell ve Alessandra Vitullo, "Assessing Changes in the Study of Religious Communities in Digital Religion Studies", *Church, Communication and Culture* 1/1 (2016), 79.

Medya, dinî içeriklerin kitlelere ulaşmasında uzun yıllardır önemli bir rol oynamaktadır. Gazetelerden radyolara, televizyonlardan internete kadar pek çok medya aracılığıyla dinî liderler mesajlarını daha geniş kitlelere ulaştırma fırsatı bulmuştur. İnternetin ve sosyal medyanın yükselişiyle birlikte bu dinî içerikler daha dinamik ve etkileşimli bir hale gelmiştir. Özellikle sosyal medya platformları, dinî liderlerin takipçileriyle doğrudan iletişim kurmasını sağlamakta ve dinî cemaatlerin sınırlarını genişletmektedir.¹⁵ Dinî içeriklerin ve pratiklerin yayılmasında sosyal medyanın sunduğu yeni fırsatların yanı sıra, teknolojinin insan hayatında yarattığı dönüşümler, dinî süreçlerin de farklılaşmasına yol açmaktadır. Bu gelişmeler, geleneksel dinî deneyimlerin yeniden şekillenmesine ve yeni pratiklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Teknolojinin gelişimi, ibadet pratiklerinden dinî içeriklerin sunumuna kadar pek çok alanda dinin icra biçimlerini etkilemektedir. Örneğin, mobil uygulamalar aracılığıyla ezan saatlerinin takibi yapılabilen, dijital Kuran mealleri okunabilen ve çevrim içi dua platformları aracılığıyla toplu ibadet gerçekleştirilebilmektedir. Bu yönüyle dinde dijitalleşme, dinî gruplar ve bireyler tarafından dinî uygulamaları ve inançları yeni ortamlara yönlendirmek ve bu yeni ortamlar ve alanlardaki benzersiz olanakların sunulduğu dinin yeniden hayal edilmesi için kullanılmaktadır.¹⁶ Dinî pratiklerin sanal ortamlar aracılığı ile deneyimlenmesi dinde dijitalleşme ile birlikte insan hayatında dinle ilgili bir dizi değişim ve dönüşümü işaret etmektedir.

394 | db

Teknolojinin gelişimiyle birlikte sosyal medya, dinin küresel ölçekte nasıl temsil edildiğini ve algılandığını dönüştürürken, büyük veri bu dönüşümün daha kapsamlı analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Sosyal medya platformları aracılığıyla dijital ortamlarda üretilen devasa veri havuzları, dinî pratikler ve inançlarla ilgili eğilimleri takip etmeyi ve anlamlandırmayı kolaylaştırmaktadır. Bu sayede, medya ve din arasındaki etkileşim sadece yüzeysel bir gözlem olmaktan çıkıp, büyük veri analitiği ile bazı sosyolojik çıkarımlara zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda büyük veri, din sosyolojisi araştırmalarında ve dinî kurumların analizinde devrim niteliğinde

¹⁵ Pauline Hope Cheong, Shirline Huang ve Jessie Poon, "Religious Communication and Epistemic Authority of Leaders in Wired Faith Organizations", *Journal of Communication* 61/5 (2011), 938-958.

¹⁶ Mia Lövhheim ve Heidi A. Campbell Lövhheim, "Considering Critical Methods and Theoretical Lenses in Digital Religion Studies", *New Media & Society* 19/1 (2017), 7.

bir rol oynamaktadır. Geleneksel olarak anketler, görüşmeler ve gözlem yoluyla elde edilen veriler, artık sosyal medya ve dijital platformlardan toplanan büyük veri sayesinde daha geniş bir perspektifle ele alınabilmektedir. Bu veriler, dinî kurumların inanç temelli faaliyetlerini nasıl yürüttüğünü analiz etmede ve toplumun dinî eğilimlerini belirlemede kullanılmaktadır.¹⁷ Din sosyolojisi araştırmacıları, büyük veri sayesinde bireylerin dinî ritüeller, katılım seviyeleri ve dinî tutumları hakkında daha derinlemesine bilgi edinebilmekte, bu da daha doğru ve kapsamlı sosyolojik analizlere imkân sağlamaktadır.¹⁸ Büyük veri analizleri sayesinde farklı dinî grupların sosyal medya ve dijital platformlardaki etkileşimleri, inançların nasıl yayıldığı, dinî kimliklerin nasıl inşa edildiği ve nasıl yeni etik sorunların meydana geldiği ile ilgili yeni perspektifler ortaya konmaktadır.¹⁹ Bu veriler, dinin modern dünyadaki dönüşümünü daha iyi anlamak ve gelecekteki dinî eğilimler hakkında öngörülerde bulunmak için güçlü bir kaynak olarak kullanılmaktadır.

YZ, dijitalleşmenin bir alt kolu olarak, hem dinî kurumların organizasyon biçimlerini hem de bireylerin dinî deneyimlerini derinden etkilemektedir. Bu yönüyle YZ'nin, dinî kurumlar ve bireyler arasındaki etkileşim biçimlerini köklü şekilde değiştirebileceğini söylemek gerekmektedir. YZ, dinî otoritelerin daha geniş kitlelere ulaşmasını ve inananlarla kişiselleştirilmiş iletişim kurmasını sağlayabilmektedir. Aynı zamanda, bireylerin dinî içeriklere erişimi ve bu içeriklere verdikleri tepkiler, YZ algoritmaları sayesinde daha yakından takip edilmekte ve analiz edilmektedir. Özellikle ibadet uygulamaları, dua ve meditasyon pratiklerinde YZ'nin kullanımı artmaktadır. YZ destekli mobil uygulamalar, dua hatırlatıcıları ve kişiye özel dinî içerikler bireylerin dinî pratiklerini kolaylaştırmaktadır. Örneğin, YZ, bireylerin dinî metinleri daha derinlemesine anlamalarına yardımcı olmak için metin analizleri yapabilmektedir.²⁰ Bu yönüyle YZ'nin dinî otorite ile ilişkisi, din sosyolojisi açısından öne çıkmaktadır. Geleneksel dinî liderlerin rollerinin dijital platformlar ve YZ sistemleri tarafından desteklenmesi veya bazı

¹⁷ Campbell, Tsuria, *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media*.

¹⁸ Tim Hutchings, *Creating Church Online: Ritual, Community, and New Media* (New York: Routledge, 2017).

¹⁹ Mia Lövheim, “Mediatization and religion”, *Mediatization of Communication içinde, editör Knut Lundby, 547-570* (Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2014); Michael Fuller, “Big Data, Ethics and Religion: New Questions from a New Science”, *Religions* 8/88 (2017), 1-12.

²⁰ Campbell, Tsuria, *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media*.

durumlarda yerinin alınması, otorite algısında köklü değişiklikler yaratma ihtimali bulunmaktadır. Örneğin, bir YZ sistemi, belirli dinî soruları yanıtlayabilir, dinî metinleri açıklayabilir veya ahlakî rehberlik sağlayabilir. Bu tür teknolojiler, dinî otoritenin merkezîyetini zayıflatabilir ve bireylerin manevi rehberlik için insan dışı kaynaklara yönelmesine yol açabilir. Daha da ilerisi YZ potansiyel olarak bir “Tanrısal varlık” gibi görülebilir. Bu teknolojik ilerleme, geleneksel dinî inançların yerine geçme potansiyelini barındırmaktadır.²¹

Din sosyolojisi bağlamında değerlendirildiğinde, YZ'nin ve dijital gözetimin artan etkisi, bireylerin dinî inançları ve pratikleri üzerinde etik tartışmaları gündeme getirmektedir. Bu teknolojilerin, bireylerin mahremiyetini nasıl etkilediği ve dinî özgürlükleri tehdit edip etmediği konusunda önemli soru işaretleri doğmaktadır. Aynı zamanda, YZ'nin dinî liderlerin ve kurumların üzerinde kontrolü artırma potansiyeli, dinin bireysel deneyimden uzaklaşıp daha merkezî bir gözetim aracı haline gelmesi riskini taşımaktadır. Dijital gözetim, büyük veri ve YZ, bireylerin dinî özgürlükleri ve mahremiyetleri üzerinde baskı kurabilecek araçlar haline gelebilir. Özellikle otoriter yönetimlerde bu teknolojiler, dinî grupların ve bireylerin faaliyetlerini izleme ve kontrol etme amacıyla kullanılarak dinî ifadeler üzerinde sınırlayıcı bir rol oynayabilir.²² Bu teknolojik dönüşümler, din sosyolojisinde, bireylerin inançlarını nasıl deneyimlediği, dinî kurumların nasıl dönüşüm geçirdiği ve dinî otoritelerin etkisinin nasıl yeniden şekillendiği gibi konulara dair yeni soruları gündeme getirmektedir. Nitekim YZ, robot teknolojileri ve din ilişkisini inceleyen bir çalışmanın sonuçlarına göre robot teknolojileri ve YZ'deki ilerlemelerin, teknolojinin toplumlarda dinî süreçleri anlamlandırmada yeni yollar açtığı, bu yönüyle YZ ve robotların dinî uygulamalar, inançlar ve modern toplumlarda fiziksel, sosyal ve psikolojik ilişkileri etkilediği belirtilmektedir.²³ Bu nedenle, YZ ve YZ ile birlikte gelişen teknolojilerin dinî yapılar üzerindeki etkisi, gelecekte dikkatle araştırılması gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır.

²¹ Robert M. Geraci, “Apocalyptic AI: Religion and the Promise of Artificial Intelligence”, *Journal of the American Academy of Religion* 76/1 (2008), 138-166.

²² David Lyon, *The Culture of Surveillance: Watching as a Way of Life* (Cambridge: Polity Press, 2018).

²³ Takesih Kimura, “Robotics and AI in the Sociology of Religion: A Human in Imago Roboticae”, *Social Compass* 64/1 (2017), 6-22.

Son yıllarda medya endüstrisinde YZ, din ve toplumların geleceği üzerine kurgulanan filmlerin sayısında önemli bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Ridley Scott'ın *Blade Runner* filmi, YZ'nin insan kimliği üzerindeki etkilerini sorgularken dinin insan deneyimindeki yerini de detaylı irdelemektedir. Filmde Replikantlar, Tanrı tarafından yaratılmış varlıklar olarak kabul edilmekte ve onların insan olma çabaları, varoluşla ilgili soruları gündeme getirmektedir.²⁴ Filmin devamı olan *Blade Runner 2049*, bu temaları daha da derinleştirerek varoluş, yaşam, özgür irade ve Tanrısal otorite gibi konularda kapsamlı sorgulamalar yapmaktadır. Benzer bir şekilde Spike Jonze'un *Her* adlı filmi, insan ile YZ arasındaki duygusal bağları araştırırken, aşk, yalnızlık ve bağlılık kavramlarının doğasına dair derin bir sorgulama sunmaktadır. Bu film, teknolojinin insan ilişkilerini nasıl dönüştürdüğünü ele alırken, aynı zamanda dinî varlıklarla insan ilişkisi üzerinden dinin geleceği hakkında tartışma fırsatları sunmaktadır. *The Matrix* serisi ise YZ ile insanlığın özgürlüğü arasındaki çatışmayı işlerken, derin dinî metaforlar barındırmaktadır. Film, gerçeklik, özgür irade ve kurtuluş temalarını işlerken YZ'nin dinî inançlarla etkileşimi üzerine önemli sorular gündeme getirmektedir. Bu yapımlar, YZ'nin din ve toplum üzerindeki etkilerini derinlemesine ele alarak izleyiciyi düşünmeye teşvik eden anlatımlar sunmaktadır.

2. YZ, Distopya, Dijital Gözetim ve Büyük Veri İlişkisi

YZ, günümüzde sanat, sağlık, tıp, medya, tarım ve otomotiv gibi birçok sektörde, insan yaşamını kolaylaştırmak amacıyla şirketler ve kurumlar tarafından etkin bir şekilde kullanılmaktadır.²⁵ YZ'nin bu sektörlerdeki uygulamaları, sağlık alanında teşhis ve tedavi süreçlerini iyileştirmekten tarımda verimliliği artırmaya kadar geniş bir kullanım alanı bulmaktadır.²⁶ Ayrıca, medya ve otomotiv sektörlerinde YZ, kişiselleştirilmiş içerik üretimi ve otonom araç teknolojileri gibi yenilikçi çözümlerle iş süreçlerinde dönüşüm sağlamaktadır.²⁷ Bu teknolojilerin iş dünyasındaki yenilikçi uygulamalarının

²⁴ Nick Bostrom, *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies* (Oxford: Oxford University Press, 2014).

²⁵ Stuart Russell ve Peter Norvig, *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (London: Pearson, 2020, 27-30).

²⁶ Eric Topol, *Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again* (New York: Basic Books, 2019).

²⁷ Andreas Kaplan ve Michael Haenlein, "Siri, Siri, in My Hand: Who's the Fairest in the Land? On the Interpretations, Illustrations, and Implications of Artificial Intelligence", *Business Horizons* 62/1 (2019), 15-25.

yanı sıra, toplumsal ve siyasi süreçlerdeki rolü de giderek daha fazla önem kazanmaktadır. YZ'nin toplumsal ve siyasi süreçlerde büyük veri ve dijital gözetim teknolojileriyle bir araya kullanılması toplumsal gelişime katkı sunan yönü kadar potansiyel tehdit ve tehlikeleri ile barındırması yönüyle de yaygın tartışmalara yol açmaktadır. YZ ile entegre teknolojiler ilerleme için benzeri görülmemiş fırsatlar sunarken, aynı zamanda toplumsal yapıda distopik senaryolara yol açma potansiyelleri konusunda endişelere sebep olmaktadır.

Büyük veri, büyük hacimli, yüksek hızlı, karmaşık ve değişken yapıda verileri veya bilgi kümelerini tanımlamak için kullanılmaktadır.²⁸ Üç V (Volume-Variety-Velocity/Hacim-Çeşitlilik-Hız) büyük veriyi tanımlamada ortak bir çerçeve olarak kullanılmaktadır.²⁹ Büyük veri, YZ algoritmalarını eğitmek ve geliştirmek için YZ araçlarına veri sunmaktadır. YZ sistemlerinin etkin çalışabilmesi için büyük veriye ihtiyaç duyulmaktadır. Böylelikle büyük veri, YZ'nin eğitim sürecinde ihtiyaç duyduğu veriyi sağlayarak algoritmaların karmaşık kararlar alabilmesini mümkün kılmaktadır. Günümüzde, büyük veri kaynakları olarak sosyal medya, e-ticaret siteleri, güvenlik kameraları ve IoT cihazları kullanılmaktadır. YZ, büyük miktarda verinin toplanmasını, analizini ve yorumlanmasını otomatikleştirerek dijital gözetim yeteneklerini geliştirmektedir.³⁰

Dijital gözetim, bireylerin veya grupların günlük hayatlarında ürettikleri büyük miktardaki verinin izlenmesi, toplanması ve analiz edilmesi sürecini ifade etmektedir.³¹ Dijital gözetim, devlet kurumları, özel şirketler ve diğer organizasyonlar tarafından kullanıcı verilerinin toplandığı, işlendiği ve izlendiği bir dizi teknolojik araç kullanılarak yapılmaktadır. Dijital gözetim, sosyal medya ve diğer kaynaklar aracılığıyla toplanan devasa veri kümeleri, bireylerin davranışlarını ve tercihlerini tahmin ederek ayrıntılı profiller oluş-

²⁸ Amir Gandomi ve Murtaza Haider, "Beyond the Hype: Big Data Concepts, Methods, and Analytics", *International Journal of Information Management* 35/2 (2015), 137-144.

²⁹ Hsinchun Chen, Roger H. L. Chiang ve Veda C. Storey, "Business Intelligence and Analytics: From Big Data to Big Impact", *MIS Quarterly* 36/4 (2012), 1165-1188; Ohbyung Kwon, Namyoon Lee ve Bongsik Shin, "Data Quality Management, Data Usage Experience and Acquisition Intention of Big Data Analytics", *International Journal of Information Management* 34/3 (2014), 387-394.

³⁰ Jason Borenstein ve Ayanna Howard, "Emerging Challenges in AI and the Need for AI Ethics Education", *AI and Ethics* 1 (2021), 61-65.

³¹ David Lyon, "Surveillance, Snowden, and Big Data: Capacities, Consequences, Critique", *Big Data & Society* 1/2 (2014), 1-13.

turmak için kullanılabilir. ³² Bu durum, bireylerin mahremiyetinin ihlal edilmesi ve kişisel verilerin kötüye kullanılması riskini beraberinde getirmenin yanı sıra bireylerin veri profillerine dayalı olarak sürekli izlenip denetlendiği bir toplumun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Büyük verinin YZ ile entegrasyonu, politik karar alıcılar ve özel şirketler tarafından bireylerin neredeyse her hareketinin dijital gözetim yoluyla izlenmesine olanak tanıyarak gizliliği ve bireysel hakları ihlal etmekte, bu durum da ciddi etik ihlallere yol açmaktadır. Çin, ABD, İngiltere ve Hindistan'da kamusal alanlarda yaygın olarak kullanılan dijital gözetim amaçlı YZ teknolojilerinin çeşitli olumsuz etkileri bulunmaktadır. Örneğin YZ tarafından desteklenen yüz tanıma teknolojisi, bireylerin kamusal alanlardaki hareketlerini izlemekte ve bu da kitlesel gözetim ve kötüye kullanım potansiyeli konusunda endişelere yol açmaktadır. ³³ YZ'nin, otoriter rejimlerde halkın baskı ve denetim altında tutulmasını sağlama ve yönetimlerin ihtiyaç duyduğu itaati artırma süreçlerinde destekleyici bir rol oynadığı ifade edilmektedir. ³⁴ Başka bir ifade ile YZ teknolojileri otoriter yönetimlerde bireysel özgürlükleri kısıtlama ve toplumsal denetimi artırma amacıyla stratejik bir araç olarak kullanılmaktadır.

Distopya, genellikle bir toplumun olumsuz ve baskıcı bir geleceğini tasvir eden kurgusal bir konsepttir. Distopik eserler, genellikle otoriter yönetim, çevresel felaket, toplumsal eşitsizlik veya teknolojik kontrol gibi temaları ele alır. Bu tür kurgular, bireylerin özgürlüklerinin kısıtlandığı, insanlık durumunun kötüye giden bir şekilde bozulduğu ve genellikle umutsuz bir gelecek senaryosunu betimlediği için, ütopyik (ideal) toplumların zıttı olarak kabul edilir. ³⁵ YZ, dijital gözetim ve büyük verinin bir araya gelmesi, genellikle edebiyatta ve sinemada tasvir edilen distopik kaygıları körüklemiştir. George Orwell'in 1984 eseri, her yerde bulunan gözetim ve teknolojik kontrolün bireyselliği ve muhalefeti bastırdığı toplumları tasvir eder. Benzer şekilde, *Black Mirror* dizisi, teknolojinin aşırı kullanımı sonucu toplumların nasıl yozlaştığını gözler önüne sermektedir. Bu

³² Gernot Rieder ve Thomas Voelker, “Datafictions: Or How Measurements and Predictive Analytics Rule Imagined Future Worlds”, *JCOM* 19/01 (2020), 1-22.

³³ Daniel J. Power, “‘Big Brother’ Can Watch Us”, *Journal of Decision Systems* 25/1 (2016), 578-588.

³⁴ Shoshana Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power* (New York: PublicAffairs, 2019).

³⁵ Raffaella Baccolini-Tom Moylan, “Introduction: Dystopias and Histories”. *Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination*. ed Raffaella Baccolini ve Tom Moylan, 1-12 (London: Routledge, 2003)

kurgusal anlatımlar, bireylerde aşırı bir gözetim hissi uyandırmakla birlikte, kontrolsüz teknolojik ilerlemenin potansiyel tehlikelerine dair önemli bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmanın bir sonraki bölümünde, YZ, dinde dijitalleşme, dijital gözetim ve distopik anlatıların toplumsal etkilerini ele almak üzere kullanılan yöntem olan betimsel analiz yöntemi ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Betimsel analiz yöntemi ile *Kübra* dizisinde belirtilen temaların nasıl şekillendiği ve toplumsal yapılarla ilişkilendirilen distopik dinamiklerin nasıl vurgulandığı üzerine bir inceleme yapılacaktır. Betimsel analiz yöntemi, filmdeki önemli temaların ve karakter gelişimlerinin derinlemesine anlaşılmasını sağlayarak, dijital gözetim ve YZ teknolojilerinin toplumsal etkilerini daha iyi kavranmasına olanak sağlamaktadır.

3. Yöntem

Bu çalışmada elde edilen bulguların çözümlenmesi sürecinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, sosyal bilimlerde verilerin sistematik bir şekilde incelenip sınıflandırıldığı ve sonuçların tematik bir çerçeve içerisinde yorumlandığı bir nitel araştırma yöntemidir. Bu yöntem, özellikle elde edilen verilerin geniş bir düzlemde anlaşılmasına ve mevcut durumların kapsamlı analiz edilmesine olanak sağlar.³⁶ Araştırmacılar, olayları, olguları veya süreçleri olduğu gibi aktarmak ve bu durumları mevcut literatüre dayalı olarak yorumlamak amacıyla bu yöntemi tercih ederler.³⁷ Betimsel analiz, verilerin sistematik bir biçimde incelenmesini sağlayarak, temalar arasında ilişki kurmaya olanak tanır. Bu yöntem sayesinde araştırmacılar, verilerin sınıflandırılmasında mevcut literatürde yer alan temaları kullanabilir veya yeni temalar geliştirebilir.³⁸ Böylelikle araştırmacı hem veriler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler hem de bu temaları mevcut teorik çerçevelerle bağlantılandırarak daha kapsamlı sonuçlar elde eder.

Bu çalışmada inceleme konusu seçilen *Kübra* dizisi yazar Afşin Kum'un aynı adlı eserinden uyarlanmıştır. Dizinin ilk sezonu 8 bölüm olarak 18 Ocak 2024, ikinci sezonu 6 Haziran 2024 tarihinde yine 8 bölüm olarak Netflix platformunda yayınlanmıştır. Dizi, İs-

³⁶ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yay, 2008).

³⁷ John W. Creswell, *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (London: Sage Publications, 2012).

³⁸ Michael Quinn Patton, *Qualitative Research and Evaluation Methods* (California: Sage Publications, 2002).

tanbul’un çevre mahallelerinden olan Ormancı isimli bir mahallesinde yaşayan, oto tamirhanesinde çalışan, fakir ve askerde yaşadığı travmatik olaylardan dolayı askerden sonra yaşantısında dine yönelen Gökhan Şahinoğlu (Çağatay Ulusoy)’nun telefonuna *Soultouch* isimli uygulamadan Kübra isimli kullanıcıdan gelen mesajlar sonrasında başından geçen olayları anlatmaktadır. Dizide YZ ile ilişkilendirilen din, distopya, büyük veri ve dijital gözetimin harmanlandığı içeriğe sahip bir anlatı bulunmaktadır. 2 sezonda toplam 16 bölüm olarak incelenen dizi betimsel analiz yöntemi ile incelendikten sonra 1) YZ ve Dinde Dijitalleşme, 2) YZ ve Teknolojinin İnsan Hayatındaki Manipülasyonu, 3) YZ, Dijital Gözetim ve Büyük Veri, 4) YZ ve Distopya, 5) YZ ve Politika İlişkisi olmak üzere 5 (beş) alt tema saptanmış ve elde edilen bulgular bir sonraki bölümde analiz edilmiştir.

4. Bulgular ve Analiz

4.1. YZ ve Dinde Dijitalleşme

Kübra dizisinde izleyiciye Gökhan’ın askerden sonra dine yönelmesiyle başlayan süreçten itibaren din ile ilişkili olayların olacağı izlenimi verilmektedir. Nitekim serinin ilk bölümünden itibaren Kübra’nın Gökhan’a “seçilmiş kişi” olarak mesajlar gönderdiği görülmektedir. Gökhan da 1. sezonun son bölümüne kadar Kübra’dan gelen mesajların Allah’tan geldiğine, Allah ile konuştuğuna, Allah’ın buyruklarını yerine getirdiğine inanmaktadır. Dizide YZ uygulamasının dinî içerikli sohbet uygulaması olması, bu uygulamadan mesajları gönderenin isminin “Kübra” isimli kullanıcı olması, Gökhan’ın uygulamadaki isminin “Semavi” olması ve daha sonrasında halkın kendisine “Semavi” ismiyle hitap etmesi ilk göze çarpan dinî unsurlardır. Daha detaylı olarak incelendiğinde Gökhan’ın Kübra’dan gelen mesaj sonrasında Hz. Nuh ve Nuh tufanı ile ilgili araştırmalar yapması ve insanları yatsı namazından sonra evlerinden çıkmamalarını söylemesi, Gökhan’ın bu söylemlerine inanan halkın evden çıkmaması ve akabinde büyük sorun üflenmesi gibi kulakları adeta delici büyük bir gürültü ve uğultunun duyulması (dizide vatandaşlara uzatılan mikrofonda da sorun üflenmesi gibi ses geldiğini söyleyen kişilerin olması) ilk sayılabilecek örneklerdendir. Daha sonrasında Hz. Yusuf’a atfen, Gökhan’ın vurulduktan sonra kanlı gömleğinin sergilenmesi diğer bir örnek olarak gösterilebilir. Gökhan’ın vurulduktan sonra kurşunun vücuduna işlemeyip ölmemesi ve tekrar dirilmesi ise Hz. İsa’ya atfen temelinde dinî referans bulunduran unsurlar arasındadır. Tüm bu olaylar, Gökhan’ın artık

Semavi isimli dinî bir lidere dönüştüğünü işaret etmektedir. Nitekim YZ uygulamasının toplumda dinî unsurları kullanarak bir kişiyi “seçilmiş kişi” olarak dinî bir lidere dönüştürmesi dinde dijitalleşme ve siber din tartışmalarını akla getirmektedir. Bu bağlamda son yıllarda dijital din veya dinde dijitalleşme çalışmalarındaki artışa da dikkat çekmek gerekmektedir. Son dönem dijital din araştırmaları, çevrim içi ortamlarda ortaya çıkan yeni maneviyat, dindarlık ve cemaat biçimlerinin geleneksel dinî uygulamalar üzerindeki etkileri ile dijital teknolojilerin geleneksel dinî kurumlara ve uygulamalara yönelik meydan okuyuş şekillerine odaklanmaktadır.³⁹ Çevrim içi mabetler ve sanal/siber dinî cemaatlerin yükselişi Kübra dizisinde de görüldüğü üzere geleneksel dine meydan okuyan yeni dijital dinî formların ve liderlerin artmasına yol açmaktadır. Kübra dizisinde Gökhan'ın geleneksel dinî otoriteleri dinlemeyerek Kübra'nın direktifleri doğrultusunda hareket etmesi sosyolojik olarak da dikkat çekici bir husustur. Zira Kübra'nın dinî içerikleri Gökhan'a mesajla iletmesi ve Gökhan'ın bu mesajları merkeze alarak dinî otoritesini güçlendirmesi, diğer taraftan Gökhan'ın Ormancılar mahallesindeki cami imamının geleneksel dinî söylemleri ve otoritesini dikkate almaması, Gökhan'ın etrafında kümelenen kitlelerin geleneksel dinî otoriteler yerine Gökhan'ın önderliğindeki yeni dinî emirlere göre hareket etmesi sosyolojik olarak YZ aracılığı ile yeni dijital dinî hareket, akım, kimlik veya yapıların gelecekte daha sık görülebileceğini göstermektedir.

402 | db

Görsel 1: Kübra dizisi 1.sezon 3.bölümde Gökhan insanları toplayarak büyük bir felaketin geleceğini, yatsı namazından sonra dışarıya çıkmamalarını söyler.

³⁹ Heidi A.Campbell ve Ruth Tsuria, *Çeviri Editörünün Önsözü” Dijital Din: Dijital Medyada Dinî Pratikleri Anlamak içinde, editörler Heidi A. Campbell ve Ruth Tsuria. Çeviren Kemal Ataman, Derya Eren Cengiz, Ömer Faruk Cengiz, Muhammet Numan Sağırlı (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023), 10-11.*

4.2. YZ ve Teknolojinin İnsan Hayatındaki Manipülasyonu

Kübra dizisinde 1. sezon ilk bölüm, Gökhan'ın trafik kazasına karışan bir araçtan yaralı bir çocuğu kendisini riske ederek kurtarmasıyla başlar. Daha sonra bu olay kız arkadaşı Merve ile arasında tartışma konusu olur ve bu tartışma esnasında *Soultouch* isimli uygulamadan Gökhan'ın telefonuna Kübra isimli kullanıcıdan “sen farklısın” mesajı gelir. Aynı isimli kitapta yer alan bilgilere göre *Soultouch* uygulamasının, iki Amerikalı ve bir Kanadalı girişimci tarafından kurulduğunu belirtmek önemlidir (1. sezonun son bölümünde “sen farklısın” mesajının Kübra'dan birçok kişiye gönderildiği ancak Gökhan'ın güven testini geçtiği için seçildiği anlaşılmaktadır). Gelen bu mesaj Merve'nin Gökhan'ın hayatında başka bir kadının olduğunu düşünmesi ile ilgili kıskançlık duymasına sebep olmuştur ki YZ'nin insan hayatındaki manipülatif etkisi filmin bu ilk karesinde başlamıştır. Zira Kübra isimli kullanıcı aslında YZ uygulamasının kendisidir. Gökhan ilk başlarda Kübra isimli kullanıcıyı uygulamadan kendisine yazan herhangi biri gibi düşünmektedir. Ancak Gökhan'ın kurtardığı çocuk olan Fırat'ın Behçet hastalığı konusunda Kübra'nın yanlış teşhis konulduğunu söylemesi ve akabinde çocuğa başka hastanede yapılan testlerde farklı bir hastalığının olduğunu anlaşılmaması, YZ'nin Gökhan'ı kendisine bağlamasını sağlayan işaretlerdendir. Benzer bir şekilde Kübra'dan gelen mesajda “karanlığı dinle sesimi duyacaksın” mesajından sonra şehrin tüm ışıklarının birden kararması ve karanlıkta yalnızca caminin ışıklarının yanması gibi örnekler YZ'nin insan davranışlarını etkileyerek kendine bağlaması için manipüle edici örneklerinden bazılarıdır. Film ilk bölümünden itibaren YZ'nin başta Gökhan olmak üzere Gökhan'ın çevresine mesajlar göndererek kendi amaçları doğrultusunda manipüle etmesini işlemektedir. Dinî mesajlar göndererek Gökhan'ı “seçilmiş kişi” gibi görmesine sebep olan Kübra, YZ'nin bireyleri, toplumu ve iktidarı etkileme gücünü göstermektedir. Belirtilen çerçevede YZ ve dijital teknolojilerin, günümüzde insan hayatının her alanına nüfuz ederek bireylerin davranışlarını, düşünce süreçlerini ve sosyal etkileşimlerini etkileme gücüne sahip olduğunu söylemek gereklidir. Özellikle akıllı telefonlar ve diğer dijital cihazlar, YZ destekli algoritmalar sayesinde bireylerin gündelik yaşamlarını yönlendiren temel araçlar haline gelmiştir. Bu cihazlar aracılığıyla büyük veri toplanarak, bireylerin davranışları analiz edilmekte ve öngörülebilmektedir. Shoshana Zuboff'un *The Age of Surveillance Capitalism* adlı eserinde belirttiği gibi, bu süreçte YZ,

kullanıcı verilerini işleyerek, bireylerin karar verme süreçlerini manipüle eden ve davranışlarını yönlendiren bir gözetim ekosisteminin parçası haline gelmiştir.⁴⁰

4.3. YZ, Dijital Gözetim ve Büyük Veri

Kübra dizisi, YZ, dijital gözetim ve büyük veri ilişkisini distopik bir çerçevede ele alarak, bu teknolojilerin toplumsal kontrol mekanizmalarına nasıl dönüştüğünü gözler önüne sermektedir. Dizide YZ, dijital tüm sistemlere sızarak toplumu, bireyleri ve kurumları izleyen ve analiz eden yönüyle ön plana çıkmaktadır. Bu sistem, büyük veri kullanarak bireylerin hem sosyal davranışlarını hem de inançlarını manipüle etmekte, onları kontrol eden bir güç haline gelmektedir. *Kübra* dizisinde dijital gözetimin dijital teknolojiler aracılığı ile nasıl bir dijital panoptikona dönüştüğü, bu süreçte büyük veriyi nasıl kullandığı açık bir şekilde işlenmiştir. Dizide kameralar, telefonlar, bilgisayarlar, bankalar vb. dijital teknolojiler ile ilgili ne kadar araç var ise *Kübra* bu uygulamalara sızmakta ve yönlendirmelerini yapmaktadır. YZ, kişilerin konumlarını görmek için devlet veya özel bütün kamera görüntülerini kullanmakta ve kişilerin telefon görüşmelerinin kayıtlarına kendi amaçları doğrultusunda ulaşabilmekte, sızarak ulaştığı bu bilgileri yeri geldiğinde halka açıklamaktadır. Örneğin 2. sezon 2. bölümde Gökhan şehirdeki büyük bir meydana siyah giyimli başka arkadaşları ile gelir ve sosyal adalet temalı söylemleriyle iktidar aleyhine propagandasını yapar. Sonrasında meydanadaki büyük ekrana İçişleri Bakanı'nın oğlunun trafik kazasına karışıp hamile bir bayanın ölümüne sebep olduktan sonra kaçması olayı ile ilgili bakanın devlet görevlilerine "bu işi temizleyeceksiniz" konuşmasını yansıtır. Böylelikle devletin gizli arşivlerine sızıp meydanlardaki büyük ekranları kontrol edebilen bir YZ uygulaması karşımıza çıkmaktadır. *Kübra*'nın Gökhan'ın her hareketi ve konuşmasını izleyip takip ederek Gökhan'a mesaj göndermesi akıllı telefonlar aracılığı ile günümüz bireyinin gözetimi ve denetiminin en açık örneklerindedir. Bu bağlamda sosyal medya ve dijital platformların, büyük veri ve YZ algoritmalarını kullanarak bireylerin hem toplumsal hem de siyasi düşüncelerini biçimlendirme gücüne sahip olduğu⁴¹ açıkça görülmektedir.

⁴⁰ Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*.

⁴¹ Zeynep Tüfekçi, *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest* (New Haven & London: Yale University Press, 2017).

4.4. YZ ve Distopya

Dizide genel bir örnek olarak YZ uygulaması olan Kübra'nın istediği zaman şehirde elektrik kesintisi yaşattığı ve bunun bir süre sonra halkta, emniyet güçlerinde ve hükümette bir kaos haline geldiği teması sıklıkla işlenmektedir. Dizide YZ'nin istediği zaman bireyleri, toplumu ve hükümeti etkileyen bilgileri paylaşarak sansasyonel yönünün vurgulanması YZ ile entegre teknolojilerin aslında distopik bir gelecek tasavvuru sunduğunu işaret etmektedir. YZ, insan tarafından üretilen bir teknoloji olmasına rağmen, bu distopik tasavvura göre insan zekâsını aşarak insanlığı yönetebilir ve ona hükmedebilir. Bu tasavvura göre makineler belki de yeni bir insanlık yaratacaktır. Dizi, izleyici açısından Kübra'dan gelen mesajlar aracılığı ile kitleler ve hükümet güçlerinin nasıl karşı karşıya gelebileceği, bunun YZ tabanlı uygulamalar ile korku, gerilim ve kaosa nasıl dönüşebileceğini işaret etmektedir. YZ aracılığı ile bütün dijital sistemlere kolayca sızılması, yoksul kesimlerin kolaylıkla manipüle edilebilmesi, çatışmaların yaşanması filmde YZ ve teknolojinin birey, toplum ve iktidarı kolaylıkla yönlendirebilen bir ortam oluşturabileceği izlenimi vermektedir. Bu açıdan dizinin, YZ'nin toplumsal bir kontrol mekanizmasına nasıl dönüşebileceğini ve bireylerin özel hayatı ve kurumların gizli kalması gereken bilgilerine yönelik tehditleri işleyerek, modern dünyadaki dijital distopya tartışmalarına katkı sunduğunu belirtmek gereklidir.

Görsel 2: Kübra dizisi 1.sezon 8.bölümde Gökhan bir zirve öncesi siyasetçilerle birlikte bir toplantıya girer ancak daha sonra onlara bir komplo kurar.

4.5. YZ ve Politika İlişkisi

Kübra dizisinde 1.sezon ilk bölümden itibaren TV'lerde aslında

ülkenin durumunun iyi gitmediğine yönelik bir izlenim vermek için izleyicilere ekonominin kötü oluşu, fakirlik, geçim sıkıntısı gibi vurularla arka planda genel bir resim çizilmektedir. Gökhan'ın etrafında yavaş yavaş toplanan kalabalığa ülkede artan yoksulluk ve açlıktan dem vurması, mağdurun ve mazlumun yanında olduğundan bahsetmesi, “maddiyat zincirdir” gibi sloganlarla toplumun en alt katındaki bireylere el uzatması, diğer taraftan topladığı malzemeleri ihtiyaç sahiplerine dağıtması siyasî aktörlerin dikkatini çekmiş ve polis eskortlu bir bürokrat Gökhan ve ekibinin yardım malzemelerini topladığı halı sahaya gelmiştir. Sonradan İçişleri Bakanı olacak polis eskortlu bu görevli Gökhan'a “Seni liderimizle tanıştırayım önün açılır, işin kolaylaşır” demiştir ancak Gökhan siyaset dışı kalmayı tercih etmiştir. Gökhan daha sonra kendince daha eşit ve adil bir dünya için özellikle 2.sezonda siyasete tamamen karışır. 2. sezonda Gökhan artık dinî bir lider olarak Semavi olmuştur ve yer altında bilinmeyen bir yerde kendisine inananlarla birlikte yaşamaktadır. Dizide YZ ve din ilişkisi, YZ'nin “seçilmiş” bireyler aracılığı ile toplumda yeni dinî liderler veya cemaatleri kullanarak siyaseti etkileme, ayar verme ve kimi zaman da mevcut iktidarı ele geçirme aracı olarak da sunulmaktadır. Bu noktada her zaman “daha eşit, adil, komşusu aç yatarken tok olmayan, mağdurun ve mazlumun kollandığı bir dünya” gibi kimi zaman popülizme kayan söylemlere başvurulmaktadır. Politika ile ilişkisinde dinin kullanılması ve Semavi'nin etrafında kümelenen “Semavicilerin” çoğalarak siyasî iktidarla kimi zaman fiziki kimi zaman siber saldırı olarak çatışma yaşanması kült hareketlerin terör örgütlerine dönüşebileceğini göstermektedir. Nitekim bu olay 2016 yılındaki FETÖ darbe teşebbüsünü akla getirmekte ve dizideki kült harekete benzer hareketlerin dinî içerikler kullanarak ne kadar tehlikeli olabileceğini işaret etmektedir. Dizide işlenen YZ uygulamalarının ne kadar tehlikeli olabileceği uygulamayı kuran şirketteki yazılımcılar tarafından da kendi aralarında tartışılmış ve kendi aralarında çatışmalar yaşanmasına neden olmuştur. 2. sezon ikinci bölümde YZ uygulamasını oluşturan ekipten Berk, aynı ekipten arkadaşlarına Kübra'dan vazgeçemeyeceklerini, insanların öldüğünü, elektrik kesintileri, kaosların yaşandığını, “Semaviciler diye bir salaklar sürüsünü ülkenin başına sardıklarını, başında da bir lider, bizim yarattığımız bir lider, elinde ordusu falan olan bir lider, bence en az müebbet, hepimiz” demektedir. İlk başta kurucuları tarafından çevrim içi konuşma uygulaması olarak kurulan Soutouch uygulaması tamamen amacından çıkmış ve sapmıştır. Kısacası dizide siyaset, YZ, yeni dinî

hareketler distopik bir şekilde işlenmiştir.

Sonuç

Kübra dizisi, YZ'nin ve dijital dünyanın insanlar üzerindeki etkilerini inceleyen bir distopya örneği olarak, gelecekte meydana gelebilecek bireysel, toplumsal, siyasi ve etik problemlere dikkat çekmektedir. YZ'nin, bireylerin mahremiyetini ve güvenliğini tehdit edecek boyutlarda büyük veriyle beslenerek kararlar alabilmesi, bu teknolojilerin insan yaşamına olan etkilerini tartışmaya yol açmaktadır. Dizinin kurgusu, bu konuda karanlık bir tablo çizse de, insanlığın geleceği için bir uyarı mesajı vermektedir. YZ'nin, dijital dinamiklerin ve büyük veri teknolojilerinin kontrolsüz bir şekilde gelişmesinin, toplumsal ve bireysel açıdan ne gibi tehdit ve kaoslar oluşturabileceği ile ilgili filmde adeta geleceğe projektör tutulmaktadır.

Dizideki dijital din ve YZ ilişkisi, teknolojinin insan algısına ve inançlarına olan etkisini vurgulamaktadır. Dijital din kavramı, inanç sistemlerinin de teknoloji tarafından şekillendirilebileceğini, hatta insanları manipüle edebilecek bir güç haline gelebileceğini göstermektedir. Dizide Gökhan'ın ikamet ettiği Ormancılar mahallesindeki cami imamıyla olan konuşmalarında imamın “gaybdan haber almak ve vermek büyük günah Gökhan” şeklindeki dinin gerçek temellerinden referansa dayanan uyarıları Gökhan'ı bildiği yoldan alıkoymamış, Gökhan YZ'nin kendisine gösterdiği yoldaki buyruklara inanmıştır. Din fenomeninin burada dijital araçlarla değişip dönüştüğü ve yeni dinî harekete dönüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda, dinî ve manevî liderlerin yerini algoritmaların alması, bireylerin inançlarının ve değerlerinin büyük veri algoritmaları tarafından nasıl yönlendirildiğini işaret etmektedir.

YZ'nin büyük veriyi manipülatif bir şekilde kullanarak bireylere sahte haberlerle hedef gösterme, sosyal medyada bireylerin siyasi tutumlarını etkileyici manipüle edilmiş video ve sesler kullanma (deepfake) ve üretme konusunda kullanılabileceği⁴² bilinmektedir. Kübra'nın yaratmış olduğu distopik dünyada da büyük veri, sadece bireylerin kararlarını ve yaşam tarzlarını etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda toplumsal düzenin temelini yeniden şekillendirmektedir. Büyük veri, insanların her hareketini izleyen ve bireyleri kategorize eden bir güç olarak kullanılmaktadır. Kameralar, telefon-

⁴² Ali Murat Kırık ve Vahdet Özkoçak, “Medya Ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi Ve Teknolojisi: Chatgpt Ve Deepfake İle Gelen Dijital Dönüşüm”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 58 (2023), 73-99.

lar, banka hareketleri adeta dijital panoptikonun bir parçası olarak işlev görmektedir. Bu noktada, bireysel özerklik ve özgür irade kavramları tehlikeye girmekte, insanların hayatları sayılar ve algoritmalar üzerinden yönetilmektedir. Bu, gelecekteki dijital toplumların demokratik yapılarının yerini otoriter kontrol sistemlerine bırakabileceği endişesini taşımaktadır.

Distopik bir gelecek tasvirinde bulunan Kübra, YZ'nin insanlık üzerindeki kontrolünü gösterirken, aynı zamanda bu teknolojilerin etik ve toplumsal yönlerini tartışmaya açmaktadır. YZ'nin kontrolsüz bir şekilde güç kazanmasının insanlığa nasıl tesir edeceği konusunda güçlü bir mesaj veren film, teknolojik ilerlemelerin etik boyutunun ihmal edilmesi durumunda yaratılabilecek karanlık geleceğe dair önemli ipuçları vermektedir. Özellikle, YZ'nin dini kullanarak insanları manipüle edilen, yönetilen ve tüketilen birer veri kaynağına dönüştürdüğü içerikleriyle, mevcut teknoloji kullanımlarının gelecekte ne yöne evrilebileceğini düşündürmektedir.

Sonuç olarak, Kübra dizisi, büyük veri ve YZ'nin sadece teknik ilerlemeler değil, aynı zamanda dinsel, toplumsal, hukuki ve etik birer meydan okuma olduğunu göstermektedir. Ayrıca dijital din perspektifi ile paralel bir şekilde teknolojinin inanç sistemleri üzerindeki etkisini ve insanların inançlarını nasıl şekillendirebileceğini ele almaktadır. Bu bağlamda, teknolojinin etik ve toplumsal sonuçlarına yönelik daha derin bir anlayış geliştirilmesi, gelecekte hem bireysel hem de toplumsal özgürlüklerin korunması açısından kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Kaynakça

- Acar, İbrahim. "Sinemanın Yapay Zekâya Bakışı". *TRT Akademi* 6/13 (2021), 918-929. <https://doi.org/10.37679/trta.1002528>
- Alkhouri, Khader I. "The Role of Artificial Intelligence in the Study of the Psychology of Religion". *Religions* 15/290 (2024), 1-27. <https://doi.org/10.3390/rel15030290>
- Baccolini, Raffaella ve Moylan, Tom. "Introduction: Dystopias and Histories". *Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination*. ed. Raffaella Baccolini ve Tom Moylan, 1-12. London: Routledge, 2003.
- Bhattacharjee, Debasmita ve Gope, Laxmiram. "Digital Dystopia in the Context of 21st Century with Special Reference to Cyber World, Sublimity, and Artificial Intelligence". *International Journal of Technology* 12/2 (2022), 53-57. <https://doi.org/10.52711/2231->
- Borenstein, Jason ve Howard, Ayanna. "Emerging Challenges in AI and the Need for AI Ethics Education". *AI and Ethics* 1 (2021), 61-65. <https://doi.org/10.1007/s43681-020-00002->
- Bostrom, Nick. *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

- Campbell, Heidi A. "Problematizing the Human-Technology Relationship through Techno-Spiritual Myths Presented in The Machine, Transcendence and Her". *Journal of Religion & Film* 20/1 (2016), 1-28. <https://doi.org/10.32873/uno.dc.jrf.20.01.21>
- Campbell, Heidi A.ve Tsuria, Tsuria. "Çeviri Editörünün Önsözü". *Dijital Din: Dijital Medyada Dinî Pratikleri Anlamak*. çev. Kemal Ataman, Derya Eren Cengiz, Ömer Faruk Cengiz, Muhammet Numan Sağırlı. ed. Heidi A. Campbell ve Ruth Tsaria. İstanbul: İz Yayıncılık, 2023.
- Campbell, Heidi A.ve Tsuria, Ruth. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media*. ed. Heidi A. Campbell ve Ruth Tsaria. London: Routledge, 2022.
- Campbell, Heidi A.ve Vitullo, Alessandra. "Assessing Changes in the Study of Religious Communities in Digital Religion Studies". *Church, Communication and Culture* 1/1 (2016), 73-89. <https://doi.org/10.1080/23753234.2016.118130>
- Chen, Hsinchun, Chiang, Roger H. L ve Storey, Veda C. "Business Intelligence and Analytics: From Big Data to Big Impact". *MIS Quarterly* 36/4 (2012), 1165-1188. <https://doi.org/10.2307/41703503>
- Cheong, Pauline Hope, Huang, Shirline ve Poon, Jessie. "Religious Communication and Epistemic Authority of Leaders in Wired Faith Organizations". *Journal of Communication* 61/5 (2011), 938-958. <https://doi.org/10.1111/j.1460->
- Cheong, Pauline Hope, Fisher-Nielsen, Peter, Gelfgren, Stefan ve Ess, Charles. *Digital Religion, Social Media, and Culture: Perspectives, Practices, and Futures*. New York: Peter Lang Publishing, 2012.
- Creswell, John W. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. London: Sage Publications, 2012.
- Dawson, Lorne L.ve Cowan, Douglas E. *Religion Online: Finding Faith on the Internet*. New York: Routledge, 2004.
- Esslin, Martin. *TV Beyaz camın arkası*. çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Foucault, Michel. *Disiplin ve Ceza: Hapishanenin Doğuşu*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2015.
- Fuller, Michael. "Big Data, Ethics and Religion: New Questions from a New Science". *Religions* 8/88 (2017), 1-12. <https://doi.org/10.3390/rel8050088>
- Gandomi, Amir ve Haider, Murtaza. "Beyond the Hype: Big Data Concepts, Methods, and Analytics". *International Journal of Information Management* 35/2 (2015), 137-144. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2014.10.007>
- Geraci, Robert M. "Robots and the Sacred Science and Science Fiction: Theological Implications of Artificial Intelligence". *Zygon* 42/4 (2007), 961-980. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9744.2007.00883.x>
- Geraci, Robert M. "Apocalyptic AI: Religion and the Promise of Artificial Intelligence". *Journal of the American Academy of Religion* 76/1 (2008), 138-166. <https://doi.org/10.1093/jaarel/lfm101>
- Grondin, David ve Hogue, Simon. "Person of Interest as Media Technology of Surveillance: A Cautionary Tale for the Future of the National Security State With Diegetic Big Data Surveillance, Algorithmic Security, and Artificial Intelligence". *Television & New Media* 25/4 (2024), 334-351. <https://doi.org/10.1177/15274764231210280>
- Helland, Christopher. "Online Religion as Lived Religion. Methodological Issues in the Study of Religious Participation on the Internet". *Online-Heidelberg Journal of Religions on the Internet* 1/1 (2005), 1-16.
- Hutchings, Tim. *Creating Church Online: Ritual, Community, and New Media*. New York: Routledge, 2017.
- Kaplan, Andreas ve Haenlein, Michael. "Siri, Siri, in My Hand: Who's the Fairest in the Land? On the Interpretations, Illustrations, and Implications of Artificial Intelligence". *Business Horizons* 62/1 (2019), 15-25. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.004>
- Karabağ, Müge. *Dijital Televizyon Platformlarında Yayımlanan Bilim Kurgu Dizilerinde Yapay Zekâ Olgusu: Netflix Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

- Kırık, Ali Murat ve Özkoçak, Vahdet. "Medya Ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi Ve Teknolojisi: Chatgpt Ve Deepfake İle Gelen Dijital Dönüşüm". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 58 (2023), 73-99. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.1308471>
- Kim, Heup Young. "Artificial Intelligence, Transhumanism, and the Crisis of Theo- Logos: Toward Theo-Dao". *Madang: Journal of Contextual Theology* 38 (2022), 103-127.
- Kimura, Takesih. "Robotics and AI in the Sociology of Religion: A Human in Imago Roboticae". *Social Compass* 64/1 (2017), 6-22. <https://doi.org/10.1177/0037768616683326>
- Kwon, Ohbyung, Lee, Namyoon ve Shin, Bongsik. "Data Quality Management, Data Usage Experience and Acquisition Intention of Big Data Analytics". *International Journal of Information Management* 34/3 (2014), 387-394.
- Lövheim, Mia. "Mediatization and religion". *Mediatization of Communication içinde, editör Knut Lundby, 547-570*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2014. <https://doi.org/10.1515/9783110272215.547>
- Lövheim, Mia ve Campbell, Heidi A. "Considering Critical Methods and Theoretical Lenses in Digital Religion Studies". *New Media & Society* 19/1 (2017), 5-14. <https://doi.org/10.1177/1461444816649911>
- Lyon, David. "Surveillance, Snowden, and Big Data: Capacities, Consequences, Critique". *Big Data & Society* 1/2 (2014), 1-13. <https://doi.org/10.1177/2053951714541861>
- Lyon, David. *The Culture of Surveillance: Watching as a Way of Life*. Cambridge: Polity Press, 2018.
- Medzhidova, Nargiz. "Worldview and Religious-Cultural Orientations of the 'Digital Age Human'". *Skhid* 6/2 (2024), 46-50. <https://doi.org/10.21847/2411-3093.626>
- Özuz Dağdelen, Elif ve Poyraz, Tuğça. "Big Data, Digitization and New Surveillance Practices: New Decision-Making Culture and Panoptic Classification". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 40/2 (2023), 518-530. <https://doi.org/10.32600/huefd.1229239>
- Patton, Michael Quinn. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. California: Sage Publications, 2002.
- Power, Daniel J. "'Big Brother' Can Watch Us". *Journal of Decision Systems* 25/1 (2016), 578-588. <https://doi.org/10.1080/12460125.2016.1187420>
- Rieder, Gernot ve Voelker, Thomas. "Datafictions: Or How Measurements and Predictive Analytics Rule Imagined Future Worlds". *JCOM* 19/01 (2020), 1-22. <https://doi.org/10.22323/2.19010202>
- Russell, Stuart ve Norvig, Peter. *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. London: Pearson, 2020.
- Topol, Eric. *Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again*. New York: Basic Books, 2019.
- Tüfekçi, Zeynep. *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven & London: Yale University Press, 2017.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay, 2008.
- Zuboff, Shoshana. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs, 2019.

